

در آینه نگاه معاصر

اندریشه‌های شهید مطهری

گردآورندگان
حمید رضا یوسفی
میثم بلباسی

با مقالاتی از
ابراهیم نوئی
رحیم دهقان
سمانه کشور دوست
مریم سالم
و ...

سرشناسه	یوسفی، حمیدرضا، ۱۳۴۶ - : گردآورنده
عنوان و نام پندآور	: اندیشه‌های شهید مطهری در آینه نگاه معاصر؛ با مقالاتی از ابراهیم نوبی، رحیم دهقان، سمانه کشوردوست، مریم سالم و ... / گردآورندگان حمیدرضا یوسفی، میثم بلیاسی .
مشخصات نشر	: تهران: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۲۸۸ ص.، ج ۵/۱۴×۵/۲۱
فروست	: مجموعه موارث فکری ایران؛ جلد پنجم.
شابک	: ۵-۵۸۱-۱۳۳-۹۷۸-۶۰۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: مطهری، مرتضی، ۱۲۹۸-۱۳۵۸. --- نقد و تفسیر
موضوع	: Motahari, Mortaza, 1921 - 1979 -- Criticism and interpretation.
موضوع	: مطهری، مرتضی، ۱۲۹۸ - ۱۳۵۸ --- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	: Motahari, Morteza -- Addresses, essays, lectures.
موضوع	: مقاله‌های فارسی --- قرن ۱۴ --- مجموعه‌ها
موضوع	: Persian essays -- 20th century -- Collections
شناسه افزوده	: بلیاسی، میثم، گردآورنده
شناسه افزوده	: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات
رده بندی کنگره	: BP ۷/۲۳۳
رده بندی دیویی	: ۹۹۸/۳۹۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۵۱۱۳۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیا

سازمان
انتشارات

www.ketab.ir

نام کتاب:	اندیشه‌های شهید مطهری در آینه نگاه معاصر
گردآورندگان:	حمیدرضا یوسفی - میثم بلیاسی
ناشر:	انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران
ناظر چاپ:	احمد آرش
طراح جلد:	سعید صحابی
چاپ و صحافی:	رامین
شمارگان:	۳۰۰ نسخه
قیمت:	۸۰۰۰۰ تومان
نوبت چاپ:	اول - زمستان ۱۴۰۰
شابک:	۵-۵۸۱-۱۳۳-۹۷۸-۶۰۰
نشانی:	تهران - صندوق پستی ۱۸۶-۱۳۱۴۵
تلفن:	۶۶۹۵۴۳۸ تلفکس: ۶۶۴۶۴۹۴۱
تلفن مراکز پخش:	۶۶۹۵۵۷۵۳-۶۶۹۵۴۳۸
آدرس:	خانه کتاب دانشگاه: ۶۶۹۷۳۴۲۳
وبسایت:	www.jtcs.ir
ایمیل:	nashr.jutt@gmail.com
ISBN:	978-600-133-581-5

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هرکس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف یا ناشر تکثیر و کپی برداری کند، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

■ فهرست ■

- ۷ | دربارهٔ مجموعه علمی موارث فکری ایران
- ۹ | پیش درآمد
- ۲۵ | گفتار یکم. ابعاد اسلامی اندیشهٔ شهید مطهری
- ۲۷ | بررسی «روح» از دیدگاه شهید مطهری
سید سجاد خسروی
- ۴۱ | بازخوانی رویکرد استاد مطهری به سیرهٔ رسول خدا (ص)
هادی یعقوب زاده
- ۵۷ | امامت در اندیشهٔ شهید مطهری
عباس میرزایی
- ۷۱ | گذری بر نظام اقتصادی اسلام از منظر استاد مطهری
سمانه کشور دوست
- ۸۷ | تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه شهید مطهری
سید احمد هاشمی علی آبادی
- ۱۰۵ | عرفان اسلامی در اندیشهٔ شهید مطهری
محمد میری
- ۱۱۹ | گفتار دوم. ابعاد سیاسی- اجتماعی اندیشهٔ شهید مطهری
- ۱۲۱ | مبانی نظری فلسفی اندیشهٔ سیاسی شهید مطهری
ملیحه پورشیخ
- ۱۳۹ | آزادی از دیدگاه شهید مطهری
ملیحه نیکروش رستمی
- ۱۵۱ | امنیت از منظر شهید مطهری
سید محمد جواد قربی

- ۱۶۳ | بررسی جایگاه گزاره جهاد در دیدگاه شهید مطهری
سید مجتبی جلالی
- ۱۷۷ | ساحت حقوقی زنان از دیدگاه شهید مطهری
مرضیه محمص
- ۱۸۵ | رواداری سیاسی در اندیشه شهید مطهری
حمیدرضا یوسفی و میثم بلباسی
- ۲۰۱ | گفتار سوم. ابعاد فلسفی اندیشه شهید مطهری
- ۲۰۳ | منطق از دیدگاه شهید مطهری
ابراهیم نوئی
- ۲۱۹ | تبیین مبانی انسان‌شناسی شهید مطهری با تأکید بر فلسفه خلقت انسان
رحیم دهقان
- ۲۳۳ | معقولات ثانیه و نقش آن در تبیین مهرکات از منظر شهید مطهری
رضا قاسمیان
- نظر شهید مطهری در حل مشکل ربط متغیر به ثابت:
قرائت صدراپی
- ۲۴۵ | مریم خوشدل روحانی
- ۲۵۷ | حقیقت از نگاه شهید مطهری
مریم سالم
- ۲۷۵ | اخلاق از دیدگاه استاد مطهری
فاطمه وجدانی
- ۲۸۷ | معرفی نویسندگان

پیش درآمد

شهید مرتضی مطهری یکی از برجسته ترین متفکران قرن بیستم می باشد که کمتر به منظومه سیستمی جهان بینی و نوع نگاه او به انسان توجه شده است. این دانشمند بزرگ جهان فکر قادر است با گستردگی و ژرفای نوع نگاهش جهان فلسفه و تفکر را کانون فرهنگ ها تبیین کند. مطالعات گسترده و پردامنه استاد مطهری در ادبیات فارسی و عربی، به ویژه تاریخ ادبیات، همچنین فرهنگ های مختلف، سهم بسزایی در گستردگی دید او و ژرفای نگرش او دارد. این متفکر تفسیری روشن، فطرت پسند، پرمعنا و روح برانگیز از پدیده ها دارد.

علامه طباطبایی از نادر کسانی است که از جوهر وجودی مرتضی مطهری نیک آگاه است و او را گنجینه ای برهانی قلمداد می کند که از کنار هیچ چیز بدون تأمل نمی گذرد. بررسی آثار مرتضی مطهری نشانگر این است که نگاه علامه به این دانشمند پیش داوری نیست. او به معنای واقعی کلمه یکی از شخصیت های برجسته و

کم‌نظیر در تاریخ معاصر اسلام است که با تلاش و مجاهدت فراوان توانست در تمامی رشته‌های معارف اسلامی، صاحب نظری ژرف‌اندیش و محقق دقیق و در پاره‌ای حوزه‌ها همچون فلسفه، فقه و اصول در قله اجتهاد قرار بگیرد. شهید مرتضی مطهری با افکار و اندیشه‌های متنوع خود، آثار و نتایج بزرگی را در زمینه‌های گوناگون علمی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بر جای گذاشت که باید بیشتر به آن توجه کرد. مجموعه آثار او قریب یکصد جلد است؛ آثار فلسفی ایشان، متجاوز از ۲۵ جلد است.

یکی از شاهکارهای ایشان حواشی فلسفه رئالیسم است که با آن فلسفه غرب را به چالش می‌کشد و ظرفیت و محدودیت‌های آن را نشان می‌دهد. تنوع آثار این متفکر در منظومه‌های سیستمی فقه، اصول، فلسفه، کلام، تاریخ قرآن، حقوق، اخلاق، و امور اجتماعی و سایر رشته‌ها که همگی از اتقان، انسجام، استحکام و جاذبیت برخوردار است، نشانه عمق و گستره دریای دانش و عظمت و والایی اندیشه و تفکر او است. او اسلام را با زبانی شیوا و به دور از تحریف و تعصب معرفی می‌کند. اسرار پدیده‌ها، در نوشته‌های او جلوه‌گری ویژه‌ای می‌یابد و هر جمله‌ای، خواننده را حکمت می‌آموزد. این دانشمند به این شناخت خردباورانه و سینوی پی برده بود که اگر ریشه‌های درد انسان را ننشاسیم و از علت احساس غربت او در این غریبستان آگاه نباشیم، در پاسخ به پرسش‌های او راه به جایی نخواهیم برد و به جای درمان، بردرد او خواهیم افزود. از این روی تمام مکتب‌ها را در درمان درد انسان، ناکام می‌داند و بر مکتب وحی و مکتب قرآن، پای می‌فشارد.

پیرامون شخصیت شهید مطهری مقالات و کتاب‌های بسیاری در چهل سال گذشته نگاشته شده است و در داخل کشور بسیاری

از دانشمندان در رشته‌های مختلف به بازنمود اهداف و شخصیت سیاسی، دینی، اجتماعی و فرهنگی استاد مطهری پرداخته‌اند. شاخصه‌های اندیشه‌های شهید مطهری را می‌توان مجموعه‌ای عظیم تحت عنوان «گفتمان انقلاب اسلامی» نامید که باید به تحلیل سیستمی ابعاد آن برای ساختن ایران پیشرفته امروز و فردا توجه خاص داشت. آنچه دیدگاه شهید مطهری را متفاوت می‌کند، تفکر دوسویه «فرار و گریز» یا «اطاعت محض» از سیاست‌های غرب و شرق یا قدرت‌های دیگر نیست، بلکه ایجاد گفتمانی است که مبانی آن را مساوات و احترام متقابل تشکیل می‌دهد. محورهای این گفتمان همه‌جانبه را استقلال سیاسی، عدالت اجتماعی، آزادی قبل و بعد از بیان مساوات، تفکر شورایی و پیشرفت همه‌جانبه کشور در یک چشم‌انداز پرافتخار و مبتنی بر قانون اساسی تشکیل می‌دهند. اصل «بازگشت به خویش» و «اعتماد به نفس ملی» دهلیز این گفتمان است. اصالت بخشیدن به این دواصل که ارکان زندگی سیاسی، علمی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را دربر می‌گیرند، می‌تواند جهشی عظیم و همه‌جانبه در کلیت جامعه ایجاد کند، به آن پویایی ببخشد و آن را به سوی تعالی حرکت دهد.

اولین گام در امتداد تحقق این هدف، شناخت بیشتر دیدگاه‌های شهید مطهری در همه سطوح جامعه است که کتاب حاضر با همه کاستی‌هایش در این مسیر حرکت می‌کند. استقبال اندیشمندان حوزه و دانشگاه که «مجموعه علمی مواریت فکری ایران» را با ارائه مقالات خود یاری رسانده‌اند، می‌تواند مؤید علاقه جامعه علمی کشورمان برای درک بیشتر و بهتر گفتمان انقلاب اسلامی و دلایل آن برای ترسیم و ساختن ایرانی مستقل، پویا و پیشرفته ارزیابی کرد که دیگر نمی‌خواهد در جهان، حکم تماشاچی

را داشته باشد، بلکه می‌خواهد به عنوان یک کنشگر وارد گفتمان‌ها شود. نویسندگان مجموعه‌ای که پیش‌رو دارید، چکیده‌ای از مطالعات جامعه دانشگاهی کشورمان است.

این مجموعه دارای سه گفتار و ۱۸ مقاله است. در گفتار اول کتاب به «ابعاد اسلامی اندیشه شهید مطهری» پرداخته شده است. این فصل، مشتمل بر شش مقاله «بررسی «روح» از دیدگاه شهید مطهری»، «بازخوانی رویکرد شهید مطهری به سیره رسول خدا (ص)»، «امامت در اندیشه شهید مطهری»، «گذری بر نظام اقتصادی اسلام از منظر استاد مطهری»، «تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه شهید مطهری» و «عرفان اسلامی در اندیشه شهید مطهری» است.

سید سجاد حسینی در مقاله خود، در پی رسیدن به پاسخ این سؤال است که: نظر شهید مطهری در خصوص حقیقت حیات چیست؟ و مبدأ حیات چگونه بوده است؟ یافته‌ها نشان می‌دهد که از نظر شهید مطهری با اینکه حقیقت حیات بر مبنای مجهول است و یا غیرقابل درک است، {اما} آثار حیات و زندگی از همه چیز نمایان‌تر و آشکارتر است. ایشان آغاز حیات موجودات را از نگاه مادیون و الهیون بررسی می‌کند و نهایتاً در خصوص حیات در منطق قرآن می‌گوید که، «حیات مطلقاً فیضی است عالی و بالاتر از افق جسم محسوس». شهید مطهری قائل است که روح، مبدأ حیات است و تمامی نباتات و حیوانات دارای روح می‌باشند. ایشان همچنین عنوان می‌کند که طبق نگاه قرآن برخی از انسان‌ها دارای روح اضافه هستند و طبق همین سخن است که خداوند در برخی آیات عده‌ای را مرده معرفی می‌کند با اینکه جان دارند. شهید مطهری در خصوص چیستی روح بیان می‌کند، «قدر مسلم این است که یک موجودی

است که از جنس طبیعت نیست حال یا خودش فرشته خاصی است یا مقصود موجود دیگری است که از سنخ ملائکه نیست.» شهید مطهری دیدگاه افلاطون در مورد روح انسان را به دلیل اینکه یک نظریه «ثنوی» است، رد می‌کند و نظریه ارسطو و ابن‌سینا را چون برپایه کون و فساد است، نمی‌پذیرد اما در مقابل دیدگاه صدرالمتألهین را که براساس حرکت جوهری است، به عنوان نظر صحیح برمی‌گزیند.

هادی یعقوب‌زاده معتقد است استاد مطهری با رویکردی متفاوت به سیره رسول خدا (ص) ورود پیدا کرد. وی با انتقاد از روند سیره‌نگاری در میان مسلمانان، آثار آنان را مطابق با معنای لغوی سیره و حقیقت آن نمی‌داند. از نگاه استاد مطهری این آثار تنها شرحی بر وقایع عصر رسول خدا (ص) بوده و خالی از سیره هستند. وی برای اثبات مدعای خود ابتدا معنای لغوی سیره را تبیین و در ادامه با تأکید بر این نکته که آن حضرت در کنار منطق فکری، دارای منطق عملی نیز بود، از نظام‌مندی رفتار آن حضرت سخن گفته و نمونه‌هایی از اصول و معیارهای حاکم بر رفتار ایشان را تبیین کرده است. استاد مطهری با واکاوی سیره رسول خدا (ص) در صدد اثبات این نکته است که سیره آن حضرت به مانند قوانینی ثابت و کارآمد برای زمان‌های مختلف قابل اجرا و پیاده‌سازی است. این رویکرد برخاسته از قرآن کریم است که شخصیت رسول خدا (ص) را به عنوان الگویی نیکو فراروی مسلمانان قرار داده است.

عباس میرزایی در مقاله خود معتقد است که شهید مطهری یکی از ثورسین‌های فکری رویکرد فلسفی حکمت متعالیه در ایران معاصره شمار می‌رود و آثار و اندیشه‌هایش در جامعه دینی ایران تأثیرگذار است. از سوی دیگر در حوزه اندیشه‌های شیعی، انگاره

امامت، برجسته‌ترین موضوع در بحث جانشینی پیامبر (ص) است که تمام رویکردهای دین پژوهانه، اعم از حدیثی، کلامی، عرفانی و فلسفی تبیین‌هایی از آن کرده‌اند. حال این سؤال مطرح است که شهید مطهری، با توجه به گرایش‌های فلسفی-صدرایی چه تبیینی از مسئله امامت داشته است؟ به نظر می‌رسد ایشان در تلاش است تا تبیینی خردمحور از امامت شیعی داشته باشد. بررسی آرای وی این نتیجه را آشکار می‌کند که ایشان تأکید قابل توجهی بر سه بعد دینی، سیاسی و باطنی امام دارد و تلاش می‌کند با توجه به خاتمیت اسلام، نقش امام را مهم‌ترین نقش در نظام معرفتی اسلام بیان کند.

سمانه کشور دوست در مقاله‌اش با هدف ترسیم الگوی اقتصاد اسلامی از نگاه استاد شهید مرتضی مطهری به بررسی دیدگاه‌های اقتصادی ایشان می‌پردازد. از دیدگاه استاد مطهری اقتصاد اسلامی مجموعه‌ای از اصول و احکامی است که وضعیت مطلوب اقتصادی را برای نیل به هدف عدالت اجتماعی در جامعه فراهم می‌آورد. بنابراین نظام اقتصادی پایه‌های اساسی زندگی اقتصادی را در ارتباط با عدالت اجتماعی ترسیم می‌نماید. بررسی آثار ایشان نشان می‌دهد از دیدگاه ایشان اقتصاد اسلامی بر پایه‌های ازدیاد ثروت و در جریان بودن آن، ایجاد و رعایت عدالت و مساوات، تکیه بر نوعی مالکیت مختلط، عدم استثمار، احترام به آزادی افراد در انتخاب کار و محدودیت آزادی و ازدیاد ثروت در راه مصالح اخلاقی و معنویات بشر قرار دارد.

سید احمد هاشمی علی‌آبادی بر این باور است که تعلیم و تربیت از جمله موضوعات مشترک در اندیشه اسلامی و غرب است که شهید مطهری در ضمن گفت‌وگوها و مباحث علمی خود بدان پرداخته است. ایشان از آن جهت که فرزند حوزه و ادب آموخته

فقاہت است، تسلط عمیقی بر مبانی دینی اندیشه اسلامی دارد و پیوسته در آثار خویش تلاش می‌کند در هر موضوعی دیدگاه اسلام را که متخذ از آیات و روایات و عقل برهانی است، تبیین و تحلیل کند. در نگاه شهید مطهری انسان موجودی تربیت پذیر است که توسط خداوند و با وساطت انبیاء و نیز نظام هستی به سوی کمال حقیقی یعنی خداوند در حال حرکت و رشد است. براساس دیدگاه ایشان بنای اساسی تربیت، داشته‌های فطری و درونی انسان‌هاست و نقش انبیاء و مرییان بشری زدودن غفلت و یادآوری این داشته‌هاست. از نگاه ایشان، تزکیه نفوس، عبادت، تقویت اراده، معاشرت با صالحان، کار، جهاد و محبت و دیگر دوستی از جمله مهم‌ترین عوامل تربیت است که از درون و بیرون بر تربیت انسان اثر می‌گذارد.

محمد میری معتقد است از مجموعه نوشته‌های شهید مطهری در باب عرفان اسلامی، می‌توان دیدگاه علل ایشان پیرامون این مقوله را به دست آورد. شهید مطهری عرفان اسلامی را عین باطنی و معنوی حقیقت اسلام دانسته و نظریه وارداتی بودن آن را در اسلام به شدت انکار می‌کند. ایشان دو بخش مهم عرفان اسلامی یعنی عرفان نظری و عرفان عملی را تعریف کرده و مهم‌ترین مؤلفه‌های هر کدام از آن‌ها را بر شمرده است. شهید مطهری به تبیین اساسی‌ترین مباحث عرفان نظری، یعنی وحدت وجود، توحید عرفانی و انسان کامل نیز پرداخته است همان‌گونه که مهم‌ترین مباحث عرفان عملی همچون ضرورت اصل سیر و سلوک و چند و چون منازل سلوک الی الله نیز در آثار ایشان به چشم می‌خورد.

در گفتار دوم کتاب به «ابعاد سیاسی - اجتماعی اندیشه شهید مطهری» پرداخته شده است. این فصل دربرگیرنده شش مقاله

«مبانی نظری فلسفی اندیشه سیاسی شهید مطهری»، «آزادی از دیدگاه شهید مطهری»، «امنیت از منظر شهید مطهری»، «بررسی جایگاه گزاره جهاد در دیدگاه شهید مطهری»، «ساحت حقوقی زنان از دیدگاه شهید مطهری» و «رواداری سیاسی در اندیشه شهید مطهری» است.

ملیحه پورشیخ تلاش کرد به بررسی مبانی نظری فلسفی استاد مطهری در اندیشه و بیانات وی بپردازد و براین اعتقاد است که شخصیت شهید مطهری ذوابعاد بوده و این مسئله را می‌توان در آثار مکتوب و متعدد ایشان مشاهده نمود و اندیشه‌های ایشان امروز هم در حوزه‌های مختلف فلسفی، کلامی، فقهی، عرفانی که برآمده از آموزه‌های قرآنی و روایات است، هدایت‌کننده و راهگشاست؛ بنابراین با توجه به تأثیر فکری جامعه و شبهاتی که نسل جوان امروز با آن مواجه است، بازخوانی مبانی اندیشه ایشان یک ضرورت محسوب می‌گردد. روش حصول به این هدف، اسنادی-تحلیلی است، در این پژوهش محورهای پژوهش معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی، انسان‌شناسی با جمع‌آوری اطلاعات به روش مطالعات کتابخانه‌ای مورد مذاقه و ارائه قرار گرفت.

ملیحه نیکروش رستمی در مقاله «مفهوم آزادی در تقریرات شهید مطهری» تلاش دارد به بررسی آزادی به عنوان یکی از مفاهیم اساسی در اندیشه سیاسی شهید مطهری بپردازد و با بهره‌گیری از تقریرات ایشان نشان می‌دهد که امنیت به مثابه مقوله‌ای فطری برای جامعه انسانی، دارای ارزش حیاتی جهت تعالی نظام فردی و اجتماعی است و تحدید آن بدون توجه به موازین شرعی و قانونی، عامل تباهی جامعه و دولت خواهد شد. آزادی به مثابه یک نعمت، قبل از اینکه جنبه اجتماعی داشته باشد، دارای وجوه معنوی است که